

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології**

Рогульська Ганна Валеріївна

053 «Психологія»

**ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОСИН В СІМ'ЯХ З ДІТЬМИ,
ЯКІ МАЮТЬ РОЗЛАДИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ**

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою «Психологія»

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології

Гриньова Н.В.

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-МЕДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ У ПСИХІЧНОМУ РОЗВИТКУ

- 1.1. Основні підходи до вивчення розладів аутистичного спектру
- 1.2. Система відносин в сім'ях, які виховують дітей з порушеннями психічного розвитку
- 1.3. Особливості батьківських установок і відносин до дітей з РАС
- 1.4. Дослідження відносин сиблінгів до сибсів з проблемами в розвитку

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДНОСИН В СІМ'ЯХ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

- 2.1. Методи і методики дослідження
- 2.2. Результати дослідження особливостей сімейних відносин
- 2.3. Практичні рекомендації щодо гармонізації сімейних відносин сім'ям, які виховують дитину з РАС

Висновки до другого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. На сьогодні в Україні відсутня достовірна статистика про дітей, які мають розлади аутистичного спектру (РАС). У 2017 році таких дітей в Україні офіційно було зареєстровано 7,5 тисяч осіб. Всесвітня організація здоров'я (ВОЗ) повідомляє, що 1 дитина із 160 осіб у світі має розлад аутистичного спектру. Згідно з міжнародною класифікацією хвороб МКХ-10, до власне аутистичних розладів відносяться: дитячий аутизм (F84.0); атиповий аутизм (F84.1); синдром Ретта (F84.2); синдром Аспергера (аутистична психопатія) (F84.5).

Вітчизняні та зарубіжні автори приділяють особливу увагу проблемі сімейного виховання дітей з порушеннями в психічному розвитку. Наукові праці психологів Ейдемільера Є. Г., Левченко І. Ю., Мамайчук І. І., Семаго Н. Я. присвячені різним аспектам відносин всередині сімей, які виховують особливу дитину. В основному розглядалися особливості дитячо-батьківських відносин, рідше – дисгармонія подружніх відносин. значно менше кількість робіт присвячено дослідженням сімей, які виховують дітей з розладами аутистичного спектру (РАС). Карвасарський І. Б., Ткачова В., Висотіна Т. М., Печникова Л. С., Мамайчук І. І., Шабанова Е. В. вивчають особливості внутрішньосімейних відносин, особливості батьківського ставлення, а також стилі сімейного виховання дітей з РАС. Переважна більшість досліджень присвячено відносинам в діаді мати-дитина. Існують окремі публікації, що розглядають проблеми і можливості включення в загальний освітній простір дітей з РАС.

Зарубіжні дослідження Bristol M., Gray D., Schopler E., Mesibov G., Rodrigue J. присвячені сімейному стресу і стилям поведінки в сім'ях з аутизмом, впливу тяжкості афективної патології у дитини з аутизмом на сім'ю, психологічному стану матерів.

У роботах іноземних авторів підкреслюється, що не тільки матір, але й батько дітей з аутизмом страждають від сімейної ізоляції і потребують

кваліфікованої допомоги фахівців, також недостатньо вивчена в сучасних дослідженнях по темі аутизму роль батька.

У зарубіжній і вітчизняній психології за останні десятиліття зростає інтерес до дослідження сіблінгових відносин в сім'ях, які виховують дитину з ментальними порушеннями (Grossman F., Bank S., Bourrat M., Powell T., Simeonsson R., Strasser E., Siegel B. та ін.). Даний підхід дозволяє розробити загальну концептуальну основу для більш глибокого розуміння життя сімей з особливими дітьми та подальшої психокорекційної роботи з ними.

На даний момент існує недостатньо досліджень, які розглядають сім'ю як ціле, з точки зору системного підходу, що враховують одночасно роль батька, матері і здорових сиблінгів в сімейному функціонуванні, тому виникає необхідність в розробці ефективних моделей диференційованої психологічної допомоги, спрямованих на роботу не тільки з аутичною дитиною, а й з іншими членами її сім'ї (батьки і сиблінги).

Метою роботи є вивчення особливостей відносин в сім'ях, які мають дітей з розладами аутистичного спектру (РАС).

Завдання дослідження:

1. Провести аналіз наукових досліджень про сім'ю, яка виховує дитину з РАС.
2. Дослідити особистісні особливості сиблінгів, які мають сібса з РАС.
3. Вивчити особливості материнських та батьківських відносин до здорової дитини та дитини з РАС.
4. Визначити напрямки психологічної допомоги здоровим сиблінгам і сім'ям, які мають дитину з РАС.

Об'єкт дослідження: міжособистісні стосунки і психологічні особливості здорових дітей та їх батьків в сім'ях, які мають дітей з РАС.

Предмет дослідження: особливості системи відносин в сім'ях, які мають дітей з РАС.

Методи дослідження:

- теоретичні методи: теоретичний аналіз наукових джерел, узагальнення, аналіз, синтез, порівняння, систематизація, класифікація.
- емпіричні методи: Багатофакторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла; Кольоровий тест відносин (КТО); Тест незакінчених речень; Тест-опитувальник батьківського ставлення Варги А. Я. і Століна В. В. (ОБС); методика «Шкала сімейного оточення» (ШСО), адаптована Купріяновим С. Ю.; Рейтингова шкала аутизму у дітей С.А.Р.С.

Експериментальна база дослідження. Дослідження було проведено на базі Інклюзивно-ресурсного центру Уманської міської ради у період з квітня по жовтень 2021 року. В дослідженні взяли участь 87 людей, 40 батьків, 47 дітей.

Теоретичне значення роботи. Отримані в дослідженні результати доповнюють теоретичні уявлення медичної психології про вплив аутистичного розладу сиблінга на формування особистості, фрустраційну толерантність і психічну адаптацію його здорового брата або сестри. Крім того, отримані результати розширюють теоретичні уявлення про особистісні та психосоціальні особливості матерів і батьків, які виховують дитину з РАС.

Практичне значення роботи. Отримані дані дозволяють розробити диференційований підхід до програм психокорекції для сімей, які мають дитину з РАС. Отримані в дослідженні результати можуть бути використані профільними фахівцями в практиці психологічного супроводу сімей з дітьми з РАС в реабілітаційних і лікувальних центрах, а також в психологічному консультуванні батьків.

Апробація дослідження. Результати дослідження було висвітлено й обговорено на: Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Теорія та практика психокорекції особистості» (18 березня 2021 року, м. Умань); X-тій Всеукраїнській науковій Інтернет-конференції «Актуальні питання психології: теорія, методика, практика» (25–26 жовтня 2021 року, м. Умань).

Публікації. 1. Рогульська Г.В. Психологічні особливості дітей з розладами аутистичного спектру та їх корекція. *Теорія та практика психокорекції особистості*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. / МОН України, Уманський держ. пед. унт. імені Павла Тичини; голов. ред.: Сафін О. Д.; ред. кол: Вахоцька І. О., Дудник О. А., Якимчук І. П. Умань, 2021. С. 117–118.

2. Рогульська Г.В., Гриньова Н.В. Компоненти усвідомленого вибору майбутньої професії старшокласниками. *Актуальні питання психології: теорія, методика, практика*: збірник матеріалів Х-тої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції, 25–26 жовтня 2021 р. / гол. ред. Сафін О.Д. Умань. С.10–12.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Містить 7 таблиць.

Висновки. Актуальність вивчення сімейних взаємин як провідного фактора психологічної адаптації родичів дітей з порушеннями розвитку не викликає сумнівів. У вітчизняній літературі недостатньо робіт, які розкривають ці особливості у сиблінгів дитини, що має РАС. Щоб забезпечити сім'ям оптимальний життєвий простір для емоційно-особистісного розвитку та успішної соціальної адаптації всіх їх членів, необхідно розглядати сім'ю як цілісне утворення, структурні елементи якого пов'язані між собою. Однак досліджень в рамках холістичного підходу до сімейних взаємин, які концентрують увагу не тільки на батьках, а й здорових братах і сестрах дітей з РАС, явно недостатньо. Як батьки, так і сиблінги дітей з даним порушенням повинні включатися в реабілітацію хворого як важливі її учасники. В нашому дослідженні була зроблена спроба в рішенні відомого протиріччя досліджень психології «особливої» сім'ї, а саме у відповіді на питання: чи порушує функціонування сім'ї, чи знижує рівень адаптації родичів наявність в сім'ї дитини з дизонтогенезом; або, навпаки, робить родину сильнішою, більш згуртованою, підвищує соціальну компетентність, емпатію родичів.

Окремими завданнями були аналіз фрустраційної толерантності, психічної і соціальної адаптації, особистісних особливостей та емоційного ставлення до членів сім'ї сиблінгів, що мають сибса з РАС. Необхідно було виявити взаємозв'язок сімейного функціонування з особистісними особливостями батьків, особливостями материнського ставлення для розробки диференційованих підходів до психологічної корекції в сім'ях з дітьми з РАС.

Огляд літературних джерел дозволив систематизувати і описати сучасні уявлення про особливості сімейних відносин в сім'ях, які виховують дитину з РАС. Однак висновки наявних досліджень носять фрагментарний, а часто і суперечливий характер.

Дослідження розширило ряд параметрів, які традиційно приймаються до уваги в аналізі сім'ї дитини з порушенням розвитку для надання їй психологічної допомоги. Результати нашого дослідження дозволили виділити такі важливі показники, як суперечливе ставлення до хворого у батьків, поведінку в конфлікті і соціальну ізолюваність здорового сиблінга, ставлення до здорового сиблінга у батьків, а також соціальну неконформність батьків та ін.

У дослідженні було встановлено, що особистісні особливості і фрустраційні реакції сиблінгів, що мають сибса з РАС, мають специфічні особливості, що призводять до зниження рівня соціальної адаптації та підвищенню рівня психічної дезадаптації.

Виявлено, що батьки, які виховують дитину з РАС, відрізняються за соціально-психологічними властивостями особистості від батьків, які виховують тільки здорових дітей в бік більшої поступливості і прагнення до більшого контролю.

Результати дослідження показали, що сім'ї, які виховують дитину з РАС, відчувають набагато більше труднощів у порівнянні з сім'ями, які виховують тільки здорових дітей, і можуть бути охарактеризовані як більш згуртовані,

конфліктні, соціально ізольовані, схильні до пасивного відпочинку, ригідні, з тенденцією, переважно у чоловіків, до досягнення успіхів поза сім'єю.